

XI. ULUSLARARASI TARİH ve BİLGİSAYAR KONFERANSI (Moskova, 20-24 Ağustos 1996)

Ramazan Acun

Bilgisayar metodlarının tarihi problemlerin çözümüne uygulanması otuz yıldan fazla bir geçmişe sahip. Bu alandaki gelişmelerin tartışıldığı belli başlı forumlardan biri son on yıldır **Association for History and Computing-AHC** (Tarih ve Bilgisayar Birliği) adlı uluslararası bir kuruluş tarafından her yıl değişik bir Batı ülkesinde düzenlenen uluslararası düzeydeki konferanslar olmuştur. Bu yılki AHC konferansı, AHC Rusya branşının organizasyonu ile 20-24 Ağustos 1996 tarihleri arasında Rusya'nın en eski ve en büyük üniversitesi sayılan Moskova Devlet Üniversitesi'nde yapıldı.

Konferans organizatörleri ise çoğunlukla, bu üniversitenin Tarih Fakültesi bünyesindeki **Tarihî Enformatik Laboratuvarı**'nda görevli araştırmacılarıdır. Konferansa 25 ülkeden 150'den fazla bilim adamı ve araştırmacı katılmıştı (bunun yaklaşık 1/3 Rusya'dandı). 5 günlük konferansın ilk günü (20 Ağustos) biri **İnternet** diğeri de bir multi medya yazılımı olan **Microcosm** hakkında tam gün süren iki paralel çalışma yer aldı. Konferansın dördüncü günü (23 Ağustos) Moskova ve çevresine yapıla-

cak geziler için ayrılmıştı. Geriye kalan üç günde ise tarihi bilgi-işlem konusunda yüzden fazla bildiri 26 oturum (seksiyon) halinde guruplandırılmıştı.

Bu oturumlarda sunulan bildiriler, teorik-metodolojik konular, uygulamalar ve tarih öğretimi olmak üzere üç genel kategoride toplanabilir. Bilgisayar metodlarının tarihî problemlerin çözümüne uygulandığı geçen otuz yıllık süreçte "tarihi bilgi-işlem" (tarihi bilişim, tarihi enformatik) adlı yeni bir disiplinin ortaya çıktığı genel kabul görüyordu. Ancak bu yeni disiplinin diğer disiplinler arasındaki yerinin ne olduğu sorusuna farklı cevaplar veriliyordu. Ayrıca bu yeni disipline sağlam bir kavramsal ve teorik temel arayışı sürekli gündemdedi. Bu konferansta, teorik-metodolojik konularda bildirilerin sunulduğu oturumlar canlı tartışmalara sahne oldu. Özellikle, konferansın beşinci günü yer alan "tarihi bilgi-işlemin bir teorisine doğru" konulu panel gerçekten öğreticiydi.

Bu panelde yer alan konuşmacılardan Peter Doorn (Leiden) ve Ingo Kropac (Graz) farklı bağlamlarda olmakla birlikte, tarihi bilgi-işlemi özde tarihi süreçler, yapılar, olaylar, fenomenler ya da kaynaklar hakkında bilgisayar

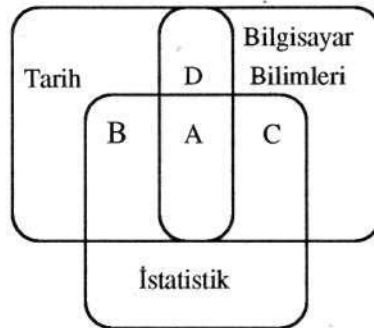
ortamında temsil ve manipüle edilebilir modeller geliştirmek olarak tanımladılar. Doorn'un aksine Kropac, tarihi bilgi işlemin kimliğini ve diğer disiplinler arasındaki yerini ortaya koymak için bu model geliştirme sürecinin kendisinin de bir formel modelinin yapılmasına, başka bir ifadeyle, bir tarihi işlem teorisine ihtiyaç olduğuna inanıyordu. Ona göre, böyle bir teori en iyi sibernetik bir yaklaşımla ortaya konabilirdi. Tarihi bilgi işlemin diğer disiplinler arasındaki yeri ile ilgili olarak, Natalia Selounskaya'nın (Moskova), onu kantitatif tarihin bir alt dalı olarak gördüğünü söylemesi şiddetli itirazlara sebep oldu. Doorn bu konudaki düşüncelerini bir Venn diagramı yardımıyla açıkladı (bkz. Şekil 1). Doorn'a göre bir disiplin olarak tarihi bilgi-işlem hakkındaki görüş ayrılıkları A, B, C veya D gibi farklı noktalardan bakılmasından ileri geliyordu. Tarihi bilgi-işlem en iyi A noktasından bakılarak tanımlanabilirdi; yani bu yeni disiplin, hem tarih hem bilgisayar hem de istatistik bilimlerinden unsurlar içeriyordu.

Tarihi bilişimcilerle "normal tarihçiler" arasındaki ilişki ise en az konferans oturumları kadar faydalı çay-kahve-yemek molası sohbetlerinde konu edildi; tarihi bilişimcilerin amacı normal

tarihçileri kendi sahalarına çekmek değil, fakat onlara yardım etmek, onların kullanabileceği ürünler (mesela yazılım ürünleri) ortaya koymaktı.

Metodolojik konulara gelince... Bu koferansta, veri tabanı teknolojisi gibi artık iyice yerleşip yaygınlaşmış ve tarihi bilgi-işlem için temel kabul edilen konular yanında, nisbeten yeni gelişen/yaygınlaşan ve önceki konferanslarda hakkında ancak tek tük bildirilere rastlanabilen İnternet ve çok ortam (multi-medya) teknolojileri hakkında ayrı oturumlara yer verilmesi dikkat çeken bir özellikti.

Veri tabanı, kısaca paylaşılabılır verilerin organize bir biçimde tutulduğu veri havuzu olarak tanımlanır. Bilgisayar ortamında bir veri tabanı oluşturmayı, mevcut bir veri tabanındaki verilerin erişilip manipüle edilmesini ve yönetilmesini veri tabanı yönetim sistemleri sağlar. Veri tabanı yönetim sistemlerinin, dosya yönetim sistemlerine göre başka bazı üstünlükleri daha vardır: veri bütünlüğü, tutarlılığı ve gizliliğini sağlamak. Veri tabanı yönetim sistemlerinin bu özellikleri onları, çok miktardaki verinin organize edilip işlendiği diğer pek çok alanda olduğu gibi tarihçilik alanında da gözde yazılımlar haline getirmişti. Ancak çözülmesi

Şekil: 1

gereken bazı problemler vardı: veri tabanı yönetim sistemleri orijinal olarak iş ve ticaret dünyası için geliştirilmişti. İş dünyasında kullanılan veriler ise amaçlı olarak derlenmiş temiz (hatasız), düzenli ve iki boyutluydu, yani karmaşık değildi. Oysa tarihi veriler çok boyutlu (karmaşık) ve düzensizdi, bu yüzden de mevcut ticari veri tabanı yazılımları tarihçiler için yetersiz kalıyordu. Öyleyse ne yapmalıydı? Koferansın ikinci günü yer alan "Veri Tabanı Modelleri" konulu oturumda bu problemle ilgili olarak iki yaklaşım ortaya çıktı.

Birinci yaklaşım Ramazan Acun (Ankara) tarafından temsil edildi. Ona göre mevcut ticari sistemler tarihi verilerin karakterine ve tarihçilerin ihtiyacına uygun olarak genişletilebilirdi. Son zamanlarda yapılan veri tabanı modeli çalışmalarında veri, nitelik, nicelik, yer ve zaman olmak üzere dört boyutlu olarak düşünölmeye başlanmıştı. Ancak, tarihi verinin veri tabanı modeli olarak yeterince temsil edilebilmesi için verinin elde edildiği kaynağın da yeni bir boyut - 5. boyut- olarak ele alınması gerekliydi. Acun, bu yaklaşımın avantajlarını Osmanlı Tahrir Defterleri için modelleme çalışmasına dayanarak açıkladı.

İkinci yaklaşım Janet Burt ve Tom James (Winchester, İngiltere) tarafından temsil edildi. Onlara göre, iş ve ticaret dünyasında faaliyet gösterenlerin kendisinden uzaklaşıp çok soyut düzeyde veri arasındaki ilişkilere bakma eğilimindeydiler. Tarihçiler ise tam aksine tarihi verinin bizzat kendisine, onun yapısında mevcut karmaşa ve düzensizliğe özel ilgi göstermekteydiler. Bu yüzden, Winchester "probate register"ları ile ilgili projeleri için piyasada mevcut ticari veri tabanı yönetim sistemi yazılımlarını doğrudan veya genişleterek kullanmak yerine, tamamen tarihçiler

tarafından ve tarihçilerin ihtiyacına uygun olarak geliştirilmiş bir yazılım olan Kleio'yu kullanmaya karar vermişlerdi. Kleio'nun mümkün kıldığı bulanık (fuzzy) veri modelleme tekniğinde tarihi belgelerdeki veriler arasındaki karmaşık ilişkiler daha iyi temsil edilebiliyordu. Üstelik bu işlem sonucunda hiç bir bilgi kaybı olmuyordu. Ancak bildiri sahiplerinin kafasında bir veri modelinin sağlam matematiksel bir temele dayanmasının gerekip gerekmediği konusunda soru işaretleri vardı. Bunların cevabını verecek safhaya ise henüz gelmemişlerdi. Belli ki kleio kullanarak yapılan modelleme böyle bir sağlam temel sağlamıyordu. Buna karşılık iş dünyasında kullanılan ilişkili veri tabanı yönetim sistemleri böyle sağlam bir temele sahip olma üstünlüğüne sahiptiler.

Bu oturumdaki üçüncü bildiri "Tarihi Abideleler Veritabanları İçin Çok Katmanlı Bir Hipertext Modeli" başlıklı olup Rus Bilimler Akademisine bağlı Doğu Araştırmaları Enstitüsünden E. Golovanov, A. Stoliarov ve D. Vasilyev tarafından ortak hazırlanmıştı. Burada esas itibarıyla bir abide (yazıt) ile ilgili farklı formlardaki bilgiler, mesela, imajı (kaynağın fotoğraf veya resmi), kaynağın teknik veya dilbilimsel özelliği, orijinal alfabeti ile yazılı metni, metnin transliterasyonu (Latin veya Kril alfabesine), metnin çevirisi (Rusçaya, İngilizceye, veya ikisine birden) ve kaynak hakkında genel yorumun her biri bir katman olarak düşünölmüşü. Katmanlar arasında ve her bir katman içindeki farklı bilgi kategorileri arasındaki bağlantılar hipertext bağlantıları kullanılarak gerçekleştiriliyordu. Bu metod kullanılarak üç prototip hipertext veri tabanı oluşturulmuştu. Bunlardan birisi olan TURK-RUNIKA, yukarı Yenisey bölgesi Göktürk yazıtları hakkındaydı.

Çok ortam (multi-medya) tekno-

lojisi sayısal ve alfasayısal veriler yanında görüntü (resim, fotoğraf, video) ve ses türü verilerin de bilgisayar ortamında depolanıp, erişilmesine ve işlenmesine imkan vermektedir. Bu teknolojinin kendileri için potansiyelini gören özellikle arşivci, müzeci ve sanat tarihçilerinin girişimiyle bir çok Avrupa ülkesinde müze ve arşiv koleksiyonlarının dijitize edilerek bilgisayar ortamına aktarılması sonucunda çok geniş dijital arşivler (görüntü bankaları) oluşmuştur. Kleio sisteminin tasarımcısı Manfred Thaller (Göttingen) ve öğrencilerinin ağırlıklı olarak yer aldığı "dijital arşivler" konulu oturumda cevabı aranan temel soru, "böylesi büyük görüntü bankaları gerçeği karşısında tarihçinin yapması gereken neydi?" Öyle ya, "henüz hiç bir tarihçi bir milyon sayfa dijital dokümanın özlü ve düzenli bir tarihi bilgi seti haline nasıl getirileceğini bilmiyordu". Thaller'a göre, doğrusal olmayan (nonlinear) hipertekst tekniğine dayalı bir yayıncılık türü belki de bu soruya cevap olabilirdi.

Global bilgisayar ağı (daha doğrusu ağların ağı) İnternet çok kısa sürede inanılmaz bir gelişme gösterdi. Bir iletişim, bilgi erişim ve yayım aracı olarak, araştırmacı ve eğitimcilerin olmazsa olmaz araçları arasına girdi. Bu konferansta yer alan "İnternette tarih" oturumunda sunulan bildiriler bunun tarihçiler için de geçerli olduğunu gösteriyor. Bu oturumda sunulan bildirilerin başlıkları İnternet'in tarihçilerce kullanıma biçimleri hakkında yeterince fikir vermektedir: Hans Joergen Marker (Odense, Danimarka), "Demoğrafik Bir Veri Tabanına İnternet Vasıtasıyla

Erişim"; James Seaman (Oregon, ABD), "İnterneti Tarih Öğretimi İçin Bir Araç Olarak Kullanma"; Vladimir Vladimirov (Barnaul, Rusya), "İnternet: Doğu ve Batı Siber Uzayda"; Frode Ulvund (Bergen, Norveç), "İnternet, Öğrenci Tezleri İçin Yeni Bir Kütüphane?".

Spesifik bir tarihi olay, süreç ve fenomenler hakkında bilgisayarda temsil edilebilir modeller geliştirmek ve bu modellere dayalı olarak formüle edilen hipotezleri test etmek bilgisayarın tarihte kullanımının en eski biçimi olmuştur. Uygulamalar başlığı altında sınıflandırılabilir bu türden bildiriler özellikle Rusya'lı katılımcılar sayesinde sayıca çoğunluğu oluşturuyordu. "Ekonomik Tarihte Modelleme", "Sosyal Tarihte Modelleme" "Hane Halkı Tarihi", ve "Tarihi Demografyada Gelişmeler" adlı oturumlarda sunulan bildiriler Amerika'dan Azerbaycan'a kadar geniş bir coğrafyada yer alan bölgeleri kapsamaktaydı. Leonid Borodkin, Andrey Andrew ve Mikhail Levandovsky adlı üç Rus araştırmacı tarafından ortak sunulan, orijinal olarak fizikçiler tarafından geliştirilen Kaos Teorisinin istikrarsız tarihi süreçlerin modellenmesine örnek olarak, Rusya'da devrim öncesi işçi hareketlerinin analizinde kullanılmasına ilişkin bildiri bunlar arasında en ilginç olanıydı.

Bilgisayar destekli tarih öğretiminin, tarihi bilgi-işlemin bir alt dalı olarak gelişmesini sürdürdüğü bu konferansta sunulan bildirilerce bir kez daha ortaya çıktı.

Konferans Moskova nehrindeki gezide verilen mükemmel bir veda partiyle sona erdi.